رۆلێ دیالۆگا درامایی د دەستنیشانکرنا دەم و جهی د حەیرانۆکا کوردیدا

د. ئیبراهیم ئەحمەد سمۆ
پروفیسور
ئەندامێ پەرلەمانێ کوردستانێ
هەرێما کوردستانێ، عێراق

د. مەکنون محەمەدتاهر مقداد
ماموستا
کولیژا پەروەردە، زانکۆیا دهۆك
هەرێما کوردستانێ، عێراق

کورتی

بابەتێ ڤێ ڤەکولینێ بریتییە ژ (رۆلێ دیالۆگا درامایی د دەستنیشانکرنا دەم و جهی د حەیرانۆکا کوردیدا)، دڤێ ڤەکولینێدا دەستپێکێ مە بەحسێ زاراڤێ دیالۆگێ کرییە، لدویڤدا پشتی وەرگرتنا چەند پێناسێن جیاوازێن دیالۆگێ، مە دیالۆگ دایە نیاسین. پاشان مە بەحسێ (دەم)ێ و پەیوەندییا وێ دگەل دیالۆگێ کرییە و مە ئەو چەند دیار کرییە کۆ ب رێکا دیالۆگێ دشیاندایە هەمی جۆرێن ئافێن دەمی (بوری، نهۆ و داهاتی) بهێنە دەستنیشانکرن، پشتی بەحسکرنا ڤێ بابەتی، مە بەحسێ جهی و پەیوەندییا وێ دگەل دیالۆگێ کرییە و ئەو چەند دەستنیشانکرییە کۆ دیالۆگ دشێت هەمی جها بۆ خواندەڤان و تەماشەڤان بدەتە دیارکرن. پاشان مە دەم و جە د حەیرانۆکا کوردیدا پراکتیك کرییە کا چاوا دیالۆگا حەیرانۆکێ ژی هەروەك دیالۆگا درامایی دشێت دەم و جهی بدەتە دیار کرن. د ئەنجامدا بۆ مە دیار بوویە کۆ دیالۆگا حەیرانۆکێ هەروەك دیالۆگا درامایی دشیاندایە ب شێوەیەکێ زۆر ب باشی دەستنیشانا دەم و جهی بکەت.

پەیڤێن کلیلی : .

1. پێشەکی

دیالۆگ ب ئێك ژ رەگەزێن گرنگێن پێکهاتا دەقێ درامایی دهێتە هژمارتن، و دیالۆگا درامایی تایبەتمەندییەکا جیاوازتر ل دیالۆگا دناڤ دەقێن دیترێن ئەدەبیدا هەیە، ئەو ژی لبەر وێ چەندێ کۆ دبیتە ئەگەرێ کێم بوونا رۆلێ ڤەگێرانێ د دراماییدا و بڤی ئەگەری رۆلەکێ بەرچاڤتر د دیالۆگا دناڤ دەقێن دیترێن ئەدەبیدا دگێریت. دیالۆگا درامایی د ئاماژە پێکرن و دانەنیاسین و پێشڤەبرن و گەشەکرن و دەستنیشانکرنا رەگەزێن دیترێن دەقێ دراماییدا رۆلەکێ مەزن جێ بە جێ دکەت، (دەم) و (جە) وەك دوو رەگەزێن گرنگێن دناڤ پێکهاتا دەقێ دراماییدا، ژ وان رەگەزانن کۆ دیالۆگێ کاریگەرییەکا زۆر د دەستنیشانکرن و دانەنیاسینا واندا هەیە، ب ئاوایەکێ کۆ ب رێکا دیالۆگێ ڤێیسەرێ دەقێ شانۆیی دشێت خۆ ل گەلەك ئاریشێن جوراوجۆرێن دەستنیشانکرنا (دەم)ێ و دانەنیاسینا (جە)اندا رزگار بکەت. دیالۆگ د حەیرانۆکێ ژی دا ب هەمان شێوێ دیالۆگا درامایی، ناچار ب جێ بە جێ کرنا ئەرکەکێ مەزنە، چونکی د حەیرانۆکێدا کریارا ڤەگێرانا ب هیچ ئاوایەکێ هەبوونا خۆ نینە.

2. دیالۆگ

2. 1 زاراڤێ دیالۆگێ

زاراڤێ (دیالۆگ)ێ ژ دوو برگان پێك دهێت : برگا (دیا) و برگا (لۆگ)، کۆ ((برگەی (دیا) دوو کەس، یان دوو قۆلی ئەگەیەنێ و (لۆگ)یش گفتگۆ یان دەمەتەقێ)(1)، ئانکۆ ب واتایا ئاخفتن دناڤبەرا دوو کەسان یان زێدەتر دهێت.

2. 2 پێناسا دیالۆگێ

ژ لایێ چەندین روشەنبیرێن جیاوازڤە دیالۆگ هاتیە پێناسەکرن، کۆ ئەڤێن لخوارێ هندەك ژوان پێناسانە :

1. دیالۆگ (ب واتایا دەربرین ژ ئالوگۆرکرنا بیر و بۆچوون و هزر و بهایان د هەمی بوارێن ژیانێدا دهێت)(2).

2. دیالۆگ (ئاخفتنا دناڤبەرا دوو یان پتر ژ دوویان ب رێکا تۆبەگرتنێ، و دکارێ شانۆییدا دهێتە دیتن و د دیالۆگێدا هزر دهێنە رۆهنکرن، هەروەسا د رومان و چیرۆکێنشدا دیالۆگ دهێتە بکارئینان، ب رێکا دیالۆگێ بابەت دهێتە زانین و بۆچوونێن دانەری دیار دبن و ئەڤە ژی کارێ وێ یێ سەرەکییە د شانۆ و د رومانێشدا)(3).

3. دیالۆگ ((بریتییە لە هەموو ئەو قسانەی کە خەڵکی وەکو ئامرازێکی لە یەکدی گەیشتن لە بوارە جیاجیاکانی ژیاندا بە کاری دەهێنن))(4). دڤان پێناساندا ئەم دگەهینە وێ ئەنجامی کۆ دیالۆگ بریتییە ژ ئاخفتنا دووکەسان یان زێدەتر و د شانۆ

المجلة الاكاديمية لجامعة نوروز، المجلد 8، العدد 1 (2019)
ورقة بحث منتظمة نشرت في 2019/3/25
البريد الالكتروني للباحث : Ibrahim.smo@yahoo.com
حقوق الطبع والنشر © 2017 أسماء المؤلفين. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة المشاع الابداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

و بەرهەمێن دیترین ئەدەبیێن وەك رومان و چیرۆكێ ژی دا بكار دهێت، ب مەرەما د ئێكدی گەهشتن و ڤەگۆهاستنا هزر و بیران بكار دهێت.

2. 3 دیالۆگ و دەم

دیالۆگێ وەك رەگەزەكێ بەرهەمێن ئەدەبی، چاوا پەیوەندییەكا موكوم دگەل رەگەزێن كەسایەتی، هەڤركی، رویدان و جە.. . دا هەیە، هەر ب هەمان شێوە پەیوەندییەكا ب هێز ژی دگەل (دەم)ی هەیە و دەمی ژی د هەمان دەمدا رۆلەكێ بەرچاڤ دناڤ بەرهەمێن ئەدەبی ب گشتیدا هەیە و ((كات وەك توخمێكی ئەندازەگیری لە هەموو هونەر و بوارەكانی ژیاندا بۆ لە یەك جیاكردنەوەی دۆخە بەسەرداچوو، و هەنوكەییەكان، رۆلێكی بونیادی دەگێڕێت))(5). د بەرهەمێن ئەدەبیێن شانویی ب تایبەتیدا كۆ گوتارا وێ د پرانیا جاراندا هەر ب رێكا دیالۆگێ دهێتە ئەنجامدان، پەیوەندییەكا ب هێز دگەل دەمی هەیە و (گوتارا شانویی پتر ژ هەمی رەگەزێن دی یێن ئەدەبی گرێدایە ب دەمیڤە، شانۆ ب هونەرەكێ دەمی دهێتە هژمارتن، ئەم نەشێین هزر د كارەكێ شانوییدا بكەین كۆ چ دەم بۆ نەبن یان ژی دەرڤەی سیستەمێ دەمی بیت، هەرچەندە خودانێ وێ هەولا پەراوێزخستنا دەمی بدەت دێ گوتارا دراماییێ هەرفینیت، بزوینەرا دەمی و ب رێكا وێ رویدان دهێنە لڤاندن و هێزێن كارا دكەڤنە هەڤركییدا)(6)، و لێرەدا گرنگییا دەمی د دەقێن شانوییدا بۆ مە خۆیا دبیت و هەروەسا پەیوەندییەكا موكوما دەمی دگەل رەگەزێن دیترین وەك هەڤركی و رویدانێ ژی دیار دبیت، زێدەباری ڤێ چەندێ ژی (دەقێ دراماییێ هەلگرێ تایبەتمەندییەكییە كۆ جودایە ژ جۆرێن دی یێن چیرۆكێ، چونكی لسەر دیالۆگێ راوەستایە، و دیالۆگ ژی یا گونجایە دگەل دەمێ ڤەگێڕانێ و دگەل دەمێ ئاخفتنێ، زێدەباری كۆ دیالۆگ پالنەرا سەرەكییە د دەقێ دراماییدا، هەروەسا ئامادەبوونا دەمی لڤێرێ كۆ ئەو ژی دیمەنە و ژ بنیاتێن دەمی یێن سەرەكییە و یێ هەنوكەیە، پاشی دەمێ بوری و داهاتی ژی دهێت)(7) و هەر جار د دەقێ شانوییدا ژ بلی وێ چەندێ كۆ پتریا جاران دیالۆگێ رۆل د دیاركرنا سەردەم و دەمێ دەقیدا هەیە، بەلێ هندەك جاران ژی ئەو دیمەنێ شانوییە كۆ چاوانییا دەمی ددەتە دیاركرن و زێدەباری ڤێ چەندێ ژی (یا گرنگە جەخت لسەر دیمەنی بهێتە كرن و رێككەفتنەكا رێژەیی ژێ تێتە داخواز كرن دا كۆ ژ رەهاییێ نزیك ببیت دناڤبەرا دەمێ خۆ و دەمێ سەرهاتیێ)(8)، واتە ژ بلی دیالۆگێ، دیمەنێ شانویی ژی هەتا رادەیەكێ رۆل د دەستنیشانكرنا دەمیدا هەیە. لەوور چاوانییا دەمی كۆ پتریا جاران د دەقێ دراماییدا، دیالۆگێ رۆل د دەستنیشانكرنا وێ دا هەیە و وێ دەستنیشانكرنێ پەیوەندی ب چاوانییا گەشەكرنا دیالۆگێ ژێڤە هەیە، ((هەر چەند دایەلۆگ گەشە بكات و رووداوەكان بە هێز بن ئەوەندە جوڵانەوەی خۆی لە رووی زەمەنی دەقەوە دروست دەبێت. رەوتی رووداوەكان بەرەو رابردوو، بەرەو ئاینده دەجولێنەوە))(9)، واتە زڤڕینا ئاراستێ بۆ بوری و داهاتی ب رێكا دیالۆگێ دهێتە ئەنجامدان، هەرچەندە كۆ گەلەك جاران ئاماژە ب هندێ دهێتەدان كۆ (دراما هونەرێ زەمانێ نهۆیە و هەر چ هەیە پێدڤیە د دەمێ نوكەدا پێشكێش بكەت)(10)، و د هەمان دەمدا ژی رایەك لسەر وێ چەندێ رێككەفتینە كۆ ((ئالافێن دەربڕینا شانویی. . دهێنە پێكئینان، ب (دەمێ) كۆ شانۆگەری لێ دهێتە ڤیساندن و پێشكێشكرن و ب پشكداری یەكا دەمێ رابوری))(11)، بەلێ د زۆر بارودۆخاندا ب مەرەما پێشڤەبرنا رویدانێن بابەتی و دروستبوونا هەڤسەنگییەكێ، پێدڤی ب ئاماژەدان ب دەمێن بوری و داهاتی ژی هەیە، و (دروستبوونی هاوسەنگی لە نێوان كاتی گێڕانەوە و كاتی حیكایەتدا، مانای پتر واقیعی بوونی كارەكان دەگەیەنێ)(12)، كۆ ئەڤەژی ل ژێر رووناهییا چاوانی خواستنا رەوتا درامی دهێتە ئەنجامدان. د هەبوونا پەیوەندییا دناڤبەرا هەر دوو رەگەزێن دیالۆگ و دەمی دا دشێین ئاماژە ب وێ چەندێ بكەین كۆ (دیالۆگ دەمی دەستنیشان دكەت، دەستنیشانكرنا سەردەم و دەمێ رویدانا دراماییێ ب تنێ كارێ هەلبژارتنا جل و بەرگان و دیكۆر و موسیقاییێ نیە، دیالۆگ ب باشترین شێوە دەمێ درامی ددەتە نیاسین، ژ بلی ڤێ چەندێ بورینا دەمی و گهۆڕینێن وێ ژی هەر د شیاندایە ب رێكا دیالۆگێ بهێتە پێشكێشكرن)(13)، و بێ گومان ئەو رەگەزێ دناڤ بەرهەمێ ئەدەبیدا ب كارێ ئەنجامدانا دیالۆگێ رادبیت كەسایەتینە، واتە كەسایەتی د دراماییدا رۆلەكێ سەرەكی دگێڕن و (چوونە ژ دەرڤا دویماهیكا كەسایەتییان ل هاتنە ژوورا وان گرنگترە، چونكی پرانییا جاران دیالۆگێن سەرەكیێن كەسایەتیێن دراماییێ دڤی دەمیدا دهێنە ئەنجامدان)(14)، و هەروەسا هەر ب رێكا دیالۆگێ بەحسێ دەمێ كەسایەتی ژی دهێتە كرن و ((دیالوگ دەتوانێت ئەزموونەكانی كەسایەتی بگێڕێتەوە، ئێستا و رابردوو و داهاتووی ئاشكرا بكات))(15)، هەر لەوور ڤێ چەندێ ئاماژە ب هندێ هاتیەدان كۆ ((دیالۆگ ئەو ئەركی كەشفكردنە بەرجەستە دەكات بۆ كاراكتەر، كە دەتوانێت ئەزمونەكانی كاراكتەر بگێڕێتەوە جگە لە ئێستای، رابردوو و داهاتوشی بەیان بكات))(16)، كەواتە كەسایەتی كۆ ب ئەنجامدانا دیالۆگێ رادبن، ئەو بخۆ ب رێكا دیالۆگێ دەمێ بوویەر تێدا روو ددەن یان

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

رویدای ددەنە دیارکرن و (بە هۆی دایەلۆگەوە باسی ئێستا و رابردووی خۆیی و کۆمەڵەکەی دەکات)(17)، هەروەها هەر کەسایەتی ب رێکا دیالۆگێ دەمێ کەسایەتیێن دیتر ژی ددەنە خۆیا کرن. ب رێکا دیالۆگێ دەمێ رەگەزێن دیترێن ناڤ بەرهەمی ژی وەك رویدانێ دهێنە دەستنیشانکرن و (ئەگەر هەمی بابەت ژ زنجیرەکا لڤینان و رویدانان دروست ببیت، ئەڤ زنجیرە هەم دەمی بخۆڤە گرێ ددەت و هەم ژی ب درێژاهیا دەمی رووی ددەن)(18)، ئەڤە ژی ب ئێك ژ ئەرکێن سەرەکیێن دیالۆگێ دهێتە هژمارتن کۆ (پێدڤیە د دیالۆگێدا ئاماژە ب رویدانێن داهاتی بهێتە کرن)(19)، و دیالۆگ کار لسەر هەستکرن ب ئامادەبوونا دەمی یا راستەوخۆ لسەر گوتارێ دکەت، و هەبوونا رێککەفتنێ دناڤبەرا دەمێ بابەتی و دەمێ گوتارێ ب رێکا ئاماژە و ب بەردەوامییا دەمی و ئەڤە ژی ب ڤەگۆهاستنا ئاخفتنێ و نوبەت کرن دناڤبەرا کەسایەتیێن پشکدار، چونکی گرێدانا لوژیکی و زنجیرەیا بابەتی د دیالۆگێدا وەل رویدانان دکەت کۆ دابڕانا دەمی یان ژی ئالۆگۆڕ دناڤبەرا پێکەهێن یەکەیێن دەمی کارەکێ ب ئاستەم ببیت، چونکی دبیتە ئەگەرێ تێکدانا دەلالەتا دیالۆگێ(20).

کەواتە د هەمی ئەڤا بوریدا بۆ مە ئەو چەند دیار بوو کۆ دیالۆگێ رۆلەکێ گرنگ د دەستنیشانکرنا دەمی ب هەمی تافێن وێڤە (بوری، نها و داهاتی) هەیە، و بڤی ئاوایی د شیاندایە کەسایەتییان ژی ب رابردوویا واڤە ژی پتر بدەتە نیاسین.

4.2 دیالۆگ و جە

د هەر بەرهەمەکێ ئەدەبیدا جهی گرنگییەکا زۆر هەیە و ((جهی ب رەنگەکێ گشتی، نە تنێ گرنگییەکا تایبەت هەیە د ژیانا مروڤی دا، بەلکی کارەکێ زۆر دکەتە سەر مرۆڤی ڤە و مرۆڤ گرێدایە ب جهی ڤە و جە ئەو پانتایی یە یا کو وێ تێکەلییا ل نەقەبا مرۆڤی و خەلکی دا ب خوەڤە دگرت، و ب رێکا جهی مرۆڤ دئاخڤت و هەر ب وێ رێکێ دنیایێ دبینیت))(21)، هەر ژبەر ڤێ چەندێیە کۆ ڤیسەرێ هەر بەرهەمەکێ ئەدەبی، جهی ب رەگەزەکێ گرنگ د بەرهەمێ خۆ دا دبینیت و هەول ددەت پلەیا جهی کێم نەکەت، چونکی ((پشت کردن لە شوێن و باس نەکردنی، نرخ و بەها سەندنەوەیە لە شتەکان، بە پێچەوانەشەوە رووتێکردن لە شوێن و بایەخ پێدانی، نرخ و بەهایەك بە شتەکان دەبەخشێت))(22)، لبەر هندێ ئەم د هەر بەرهەمەکێ ئەدەبیدا ب ئاشکرا هەست ب وێ چەندێ دکەین کۆ ڤیسەری رۆلێ جهی بەرچاڤ وەرگرتییە. ژ لایێ گەلەك ڤەکۆلەرانڤە ئاماژە ب دابەشکرنا جۆرێن جهی هاتیە کرن، کۆ دوان دابەشکرناندا، جۆرێن وەکهەڤ و جۆرێن لێکجودا هەنە، د جۆرەکێ دابەشکرنێدا هاتیە کۆ جە دابەش دبیتە سەر :

1. شوێنی واقیعی : ئەو شوێنەیە کە نووسەر یا شاعیر لە واقیعدا هەڵی دێنجێت دەیخاتە ناو دەقەکەیەوە. واتە بوونێکی واقیعی هەیە و لەم گەردوونەدا بۆشاییێکی داگیر کردووە، دەتوانرێت هەستی پێ بکرێت و ژیانی لە سەر هەبێت.

2. شوێنی خەیاڵی : ئەو شوێنەیە کە بوونی نییە بەڵکو نووسەر یا شاعیر لە خەیاڵی خۆیەوە دروستی دەکات و ناوێکی بو دادەنێت(23)، چونکی (مەرج نییە شوێن، شوێنێکی راستەقینەیی بێت لە واقیع وەرگیرابێت هەندێ جار نووسەر لە هزری خۆیدا وێنەی شوێنێك دروست دەكات لای مرۆڤ نامۆ بێت لە زەنیدا بوونی نەبێت، پێویستە مرۆڤ بیر بکاتەوە و لێکدانەوەی هەبێت بەرامبەر بە شوێنەکە)(24) و رەنگە ژی وی جهی د راستیدا هەر هەبوونا خۆ نەبیت و ڤیسەری ل ئەنجامێ خەیاڵەکا خۆ دا ئینابیتە سەر بەرپەڕان، چونکی (شوێنی خەیاڵی ئەو شوێنانەن کە پەیوەنییان بە خەیاڵی نووسەرەوە هەیە)(25) و ب تنێ ب مەرەما پێدڤیاتییا دەقی دروست ببیت. (یاسین رەشید حەسەن) د ناما خۆیا ماستەرێدا دوو جۆران بۆ دەستنیشان دکەت :

أ. شوێنی راستەقینە : ئەو شوێنەیە کە خوێنەر هەست بە بوونی راستەقینەیان دەکات و وێنەکانیان گەلێك لە واقیع نزیکە.

ب. شوێنی گریمانکراو : ئەو شوێنەیە کە ئەندێشەی نووسەر دەیخوڵقێنێ و ناتوانرێت وێنەیەکی حەقیقی لە واقیع دا بۆ بدۆزرێتەوە)(26). و هەرووسا بۆ پتر دانەنیاسینا جهێ راستەقینە، (عەبدوڵلا رەحمان عەولا) دبێژیت کۆ : (ئەو شوێنە بابەتییە کە لای خوێنەر روونە و دیارە هەست بە بوونی راستەقینەیان دەکات و لە واقیعدا نزیکە)(27)، کۆ ئەڤ جهێ راستەقینە، هەمان ئەو جهێ واقعییە ئەوێن ڤەکۆلەرێن دیتر ئاماژە پێدای و جهێ گۆمانکراو ژی هەمان جۆرێ خەیالییە کۆ ئاماژە پێ هاتیەدان. لدویف ڤان هەمی بیروبۆچوونان ئەم دگەهینە وی ئەنجامی کۆ ب شێوەیەکێ گشتی دوو جۆرێن سەرەکیێن جهی هەنە، کۆ ئەو جۆرێن (واقیعی و خەیاڵی) ئانکۆ (راستەقینە و گریمانکری)نە، و هەر ئێك ژڤان جۆران ژی تایبەتمەندییا خۆ هەیە، بەلێ ژ لایێ گەلەك ڤەکۆلەرانڤە ئاماژە ب هندەك جۆرێن دیترێن جهی دهێنتەدان، کۆ د بنەڕەتدا هەمی جۆرێن دیترێن جهی زێدەباری وێ چەندێ کۆ هەر ئێك ژوان خۆدانێ هندەك سیفات و تایبەتمەندیێن جۆدانە، بەلێ هەر ل ناخێ ڤان

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

هەر دوو جۆرێن سەرەکیدا دەرکەفتینە. جهی پەیوەندییەکا زۆر دگەل هەمی رەگەزێن دیترێن ئەدەبیڤە هەیە و (جە دەورۆبەرەکە کۆ هەمی رویدان تێدا دهێنە ئەنجامدان و گشت هەڤرکی تێدا دهێنە کرن)(28)، و زێدەباری هەبوونا پەیوەندیێ دگەل رویدان و هەڤرکیێ، (جە دروستکەرا بوارێن کارلێکەرە، تێدا رەگەزێن دی یێن درامی ژی هەنە، لێ کۆمکرنا ئەڤان رەگەز و رێکێن دروستکرنێ بدەستڤە ناهێت تنێ ب رێکا ئامرازەکێ کۆ رادبیت ب پێکڤە گرێدانا پەیوەندییان دناڤبەرا رەگەزێن درامایێدا، و ئەو ئامراز ژی دیالۆگە)(29)، و بێ گومان ئەو دیالۆگ ژی ژ لایێ کەسایەتییاڤە دهێنە دڕکاندن و ئەو کەسایەتی ژی هەر ئێك ژ وان خودان سروشتەکێ دیارکری و تایبەتمەندیێن خۆیە، و لبەر ڤێ ئەگەری ژی (جە رۆلەکێ دیار د پێشکێشکرنا تایبەتمەندیان ب کەسایەتییاندا دبینیت)(30). مفا وەرگرتن ل جهی د درامایێدا یا سنووردار کرییە و (راستییەکا ئاشکرایە کۆ هەمی شانۆگەری و رویدانێن وێ د جهەکیدا برێڤە دچن)(31)، بەلێ ئەگەر هژمارا جهان یا زۆر بیت، دەرهێنەر ناچار دبیت دیمەنێن درامایێ بۆ چەندین شێوێن جیاواز بگۆهڕیت، ئەڤە ژی دبیتە ئەگەرێ پچڕاندنا پەیوەندییا تەماشەڤانی دگەل بابەتێ شانۆگەریێ، لبەر ڤێ چەندێ ڤیسەرێن شانۆگەریێ جهی سنووردار دکەن، بەلێ ئەڤ سنووردارکرنا جهی نابیتە ئەگەرێ دەستکردی بوون و لاوازییا شانۆگەریێ، (بەلکی ب مفاوەرگرتن ل رووناهی، دەنگ، و یا ژ هەمیان گرنگتر دەقەکێ باشێ شانۆگەریێ د شیاندایە ئەڤ کێماسییە نەهێتە هێلان)(32)، و هەروەسا ب هاریکارییا دیالۆگێ بەهرا پتریا ئاریشێن بڤی ئاوایی دهێنە چارەسەرکرن و چونکی ((دیالۆگ کات و شوێن رادەگەیەنێ و رونیان دەکاتەوە))(33) و لێرەدا دیار دبیت کۆ دەم ژی ب جهیڤە هاتیە گرێدان و لدوور ڤێ راگەهاندن و روهنکرنا دەم و جهی ژ لایێ دیالۆگێڤە دوپات هاتیە کرن کۆ (دیالۆگ پێدڤیە دەم و جهی بۆ مە بدەتە دیار کرن)(34)، کەواتە ئەڤ چەندە ب ئێك ژ ئەرکێن سەرەکیێن دیالۆگێ دهێتە هژمارتن کۆ ژ بلی دانەنیاسینا دەمی، جهی ژی ب هەر دوو جۆرێن وێ یێن سەرەکیڤە دەستنیشان بکەت.

3. پراکتیککرن د دەستنیشانکرنا (دەم) و (جە)ی د حەیرانۆکا کوردیدا

ئەم دێ هەول دەین ئەو کارێ دیالۆگا درامایی د دەستنیشانکرنا (دەم) و (جە)ی (ب تاف و جۆرێن وێڤە) د دەقێ درامایێدا ئەنجام ددەتن، ڤێ چەندێ لسەر رۆلێ دیالۆگا حەیرانۆکێدا د هەمان کارێ دیالۆگا درامایێدا، لسەر حەیرانۆکێ پراکتیزە بکەین.

3. 1 رۆلێ دیالۆگا حەیرانۆکێ د دەستنیشانکرنا (دەم)یدا

د حەیرانۆکێدا زێدەباری وێ چەندێ کۆ ئاماژە ب تافێ دەمەکێ دیارکری دهێتە کرن، د هەمان دەمدا د گەلەك حەیرانۆکاندا دوو تافێن دەمێن جیاواز و هەروەسا هەر سێ تافێن دەمی پێکڤە ژی دهێنە دەستنیشانکرن.

3. 1. 1 دەستنیشانکرنا دەمێ بوری

د دیالۆگا حەیرانۆکێدا ب بەرفرەهی دەستنیشانا دەمێ بوری هاتیە کرن، وەك دئەڤ نموونا حەیرانۆکا لخوارێدا دیار :

کچێ دینێ. .

عەورەك هات و ژ ئەسمانی. .

تەرگ باری بوو

ل زوزانێ. .

نزانم نە ژ بەختێ مە بوو

نە ژ فەسادێت گوندێ مە بوو

خەلکێ گوندی هەمیا زانی

ل سەر مە کر کافرستانی(35)

دڤێ حەیرانۆکێدا دەمێ بەحسێ هاتنا عەوری دکەت ئاماژەدانەك بۆ دەمێ بوری، چونکی د نیڤەدێڕا دویڤدا دبێژیت : (تەرگ باری بوو)، کۆ کارێ (بوو) بۆ دەمێ بوری بکار دهێت. د حەیرانۆکەکا دیتردا بڤی شێوەی ئاماژە ب دەمێ بوری هاتیەدان :

کچێ دینێ، من دیت ئەز دمرم

ئەز دشویشتم، کفن دکرم

ئەز ل سەر داربەستێ دکرم

سێ جارا، د دەرێ مالا بابێ تە را دئینام و دبرم

تە سەرێ خو د پەنجەرا قەسرێ دئینا دەرێ،

تە دگوت، کورۆ تۆی چەوانی؟

من دگوتی، ئەز ژ دوهی و پێر چێترم(36)

وەك د کارێن ڤێ حەیرانۆکێدا(دمرم، دکرم، دبرم) دیار دبیت کۆ ب شێوەیەکێ زۆر ب رۆهنی ئاماژە ب دەمێ بوری هاتیەدان، و د حیرانۆکەکا دیتردا هاتییە :

کورکۆ دینۆ تە بو وەکر

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

تو ل بەر دەرێ خانیکێ مالا بابێ من را بوری

سلاڤ نەکر

نێ ئەز دزانم کراسێ من عەبدالا خودێ

یێ دوریایی بوو من شەرم ژ خوە کر(37)

دڤێ حەیرانۆکا سەریدا نیڤەدێرا : (تو ل بەر دەرێ خانیکێ مالا بابێ من را بوری)، ب ئاشکرایی ئاماژە ب دەمێ بوری هاتیەدان. ژ بلی ڤان نموونا چەندین نموونێن دیتر دناڤ حەیرانۆکێدا هەنە کۆ ئاماژە ب تاڤێ دەمێ بوری ددەن.

3. 1. 2 دەستنیشانکرنا دەمێ نهۆ (نوکە)

د حەیرانۆکێدا ب رێژەیەکا باش ئاماژە ب دەمێ نهۆ هاتیەدان، وەك ئەڤ نموونا لخوارێ :

حەیرانو لاۆ. . .

ئەڤ شەڤ شەڤا (لەیلە تول قەدر)

گاکێ جوتی دێ کەم نەدر. .

هەما زوی جابەك بهێت ژنا تە مر. . . (38)

ئاماژەدان ب شەڤا دیارکری (ئەڤ شەڤ) دڤێ حەیرانۆکێدا بۆ مە دەمێ نهۆ دەستنیشان دکەت، د نموونەکا دیترا حەیرانۆکێدا بڤی ئاوایی ئاماژە ب دەستنیشانکرنا دەمێ نهۆ هاتیەدان :

کچکێ دینێ. . .

ئەزێ ب لەزم

گەردەنا زراڤ هەلینە دا بگەزم

هەکە تو مریدی

شێخێ تە ئەزم(39)

دڤێ نموونێدا نیڤە دێرا : (ئەزێ ب لەزم)، ئاماژە ب لەزبوونا کەسایەتی د دەمێ نهۆدا دکەت. هەروەسا د نموونەکا دیتردا هاتییە :

ئەزێ نەخوەشم ناهێم سەرخوە

خەم و خەیالێت دونیایێ هندێ د زورن

نەشێم بکەمە کراس بکەمە بەرخوە

هندی عەزیزا دلێ من ل ویرێ بیت

یێ نەخوەشم ناهێم سەرخوە(40)

هەمی نیڤەدێرێن ڤێ حەیرانوکێ بەحسێ دوخێ کەسایەتی د دەمێ نهۆدا دکەن. بڤی ئاوایی دیار دبیت کۆ د دیالۆگا حەیرانۆکێدا ب باشی ئاماژە ب تاڤێ دەمێ نهۆ هاتیەدان.

3. 1. 3 دەستنیشانکرنا دەمێ داهاتی

د حەیرانۆکێدا ب رێژەیەکا باش ئاماژە ب دەمێ داهاتی ژێ هاتیەکرن، وەك دڤێ حەیرانۆکێدا :

هەرێ کوڕکو ئێکانەو

سەرەکێ بکە خێر ژ مالێ خوەو

دا ئەز بگەهم تە ب عەشق و

ئەڤینی و بێ فەیدەو(41)

د هەر دوو نیڤەدێرێن دوویێ و سێیێ یێن ڤێ حەیرانۆکێدا ئاماژەدان ب دەمێ داهاتی بۆ مە خویا دبیت. هەروەسا د حەیرانۆکەکا دیتر دا هاتییە :

حەیران شکاکە

دێ تو رابە تشتویرا بەردە،

بەرخا داکە

کەنگی تە یارکەکا دی گرت

من ئێخسیرێ ب دەستێت خوە دبن ئاخێ راکە(42)

د ئەڤ حەیرانۆکا سەریدا ژ بلی نیڤەدێرا ئێکێ کۆ ئاماژە ب دانەنیاسینا کەسایەتی ب (حەیران شکاکە) دکەت، هەمی نیڤەدێرێن دیتر ئاماژە ب دەمێ داهاتی دکەن. هەروەسا د حەیرانۆکەکا دیتردا بڤی شێوەی ئاماژە ب دەمێ داهاتی هاتیەکرن :

کوڕکا دینا وەرە مالا مە ب جارەکێ

ئەز دێ بو تە چێکەم گرارەکێ

وەز دێ کەمێ قەیل و روینێت سالەکێ

هەکە هند نەبو،

ئەز دێ بۆ تە منەکێ قەر کەم

جیرانەکێ. . . (43)

ئەڤ حەیرانۆکە ب تەمامی ئاماژەدانە ب دەمێ داهاتی کۆ کچك داخازێ ل کوڕی دکەت کۆ د دەمەکێ داهاتیدا سەرەدانا مالا وان بکەت.

ئاماژەدان ب دەمێ داهاتی د حەیرانۆکێدا ب ڕێژەیەکا گەلەك زۆر دهێتە بکارئینان کۆ ئەڤ چەندە بۆ هندێ دزڤڕیت کۆ (حەیرانوك زمان حالێ ئەڤیندارایە، ژ کچ و کوڕا، ژ پیر و جەحێلا، ژن و مێرا)(44) و یا خۆیایە ژی کۆ ئەڤیندار هەر گاڤ بۆ داهاتوویێ خۆ ل هیڤییا ب ئێکگەهشتن و بەختەوەرییا خۆەنە، لەوڕا د حەیرانۆکاندا گەلەك ئاماژە ب دەمێ داهاتی دهێتەدان.

3. 1. 4 دەستنیشانکرنا دەمێ نهۆ و بوری

د زۆر حەیرانۆکاندا د ئێك دەمدا ئاماژە ب دوو دەمێن جۆدا هاتیەدان، هەروەك ئەڤ نموونا حەیرانۆکا لخواری کۆ تێدا ئاماژە ب هەر دوو دەمێن نهۆ و بوری هاتیەدان :

کوڕکۆ دینۆ. . .
دارکەکا د حەوشا مەدا چەندا مەزنە
سەرێ ڤێ سحارێ جۆتەکێ کەڤۆکا دادا بنە
من عەڤدالا خودێ دخەونا خوەدا دیتبوو
دەیکاتە دبوو خەسیا منە(45)

د ئەڤ حەیرانۆکا سەریدا لدەستپێکێ بەحسێ دەمێ نهۆ هاتیەکرن پاشان د هەر دوو نیڤەدێڕێن دوماهیکێدا ئاماژە ب دەمێ بوری هاتیەدان. د نموونەکا دیترا حەیرانۆکێدا هاتیە :

کوڕکۆ حەیرانۆ :
وەیە ئان وە نینە. .
شڤێدی ئەزا چویمە ب گوندڤە،
من تشتەکێ زانی. .
تە ژنەکا خاستی. .
پشتا منا شکەستی. .
گرێیا قەرە پوشینێ،
منا ب تاری ڕا بەستی. .
بسەرێ تە حەیرانۆ. .
ئەڤە سێ شەڤ و سێ روژە ل من گریانە. . (46)

دڤێ نموونێدا بەرۆڤاژی نموونا بەری وێ، لدەستپێکێ ئاماژە ب دەمێ بوری هاتیەدان، بەلێ پشتی هنگی د هەر دوو نیڤەدێڕێن دوماهیکێ بەحسێ دەمێ نهۆ کرییە.

3. 1. 5 دەستنیشانکرنا دەمێ نهۆ و داهاتی

زێدەباری وێ چەندێ د حەیرانۆکێدا دەستنیشانا دەمێ نهۆ و بوری دکەت، د هەمان دەمدا د گەلەك حەیرانۆکاندا ئاماژە ب دەمێ نهۆ و داهاتی ژی هاتیەکرن، هەروەك د ئەڤ نموونا لخوارێدا دیار دبیت :

کچ : گوندکێ مە ب (نهێلە)
خەلك درەڤن تو من نەهێلە
ئەز دێ دەمە تە قەفتەکا هویر دە بسکان
تو بدە من ئێکا هویر دە سمبێلە(47)

د ئەڤ حەیرانۆکا چوار نیڤەدێڕێدا، د دوو نیڤەدێڕێن دەستپێکی بەحسێ دەمێ نهۆ هاتیەکرن و د هەر دوو نیڤەدێڕێن دوماهیکێدا ئاماژە ب دەمێ داهاتی هاتیەکرن. د حەیرانۆکەکا دیتر دا ڤێ ئاوایی ئاماژە ب دەمێ نهۆ و داهاتی هاتیەکرن :

کوڕکۆ دینۆ. . .
چیا دبلندن تە نابینم
کیسکێ خوە ڤرێکە دا بۆ تە بنەخشینم
دنیا مەرگ و مرنە
ئەز دترسم تە نەبینم(48)

دڤێ حەیرانۆکێدا د هەر دوو نیڤەدێڕێن دەستپێکی بەحسێ دەمێ نهۆ هاتیەکرن، و د نیڤەدێڕا سێیێدا ئاماژە ب دەمی داهاتی هاتیەدان و دنیڤەدێڕا چارێدا جارەکادی ئاراستێ دەمی بەرەڤ دەمێ نهۆ هاتیە زڤڕاندن، بەلێ د نیڤەدێڕا پێنجێ و دوماهیکێدا جارەکا دی ئاماژە ب دەمی داهاتی هاتیەڤ دان.

3. 1. 6 دەستنیشانکرنا دەمێ بوری و داهاتی

هەرچەندە د ئێك حەیرانۆکدا ئاماژەدان ب دوو دەمێن (نهۆ و بوری) و هەروەسا هەر دوو دەمێن (نهۆ و داهاتی) د ئێك دەمدا ب هۆنەرەکێ مەزن دهێتە هژمارتن، بەلێ هۆنەرێ ژ وێ مەزنتر بکارئینانا هەر دوو دەمێن (بوری و داهاتی)یە د ئێك حەیرانۆکدا، و ئاماژەدان ب دەمێ بوری یان داهاتی دگەل دەمێ نهۆ ئەگەر وەك تێپەڕاندنا قوناغەکێ بیت بۆ بکارئینانا کارێ هۆنەری د حەیرانۆکێدا، ئەڤە بکارئینانا

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

هەر دوو دەمێن بوری و داهاتی ب تێپەڕبوونا دوو قوناغان بۆ بکارئینانا کاری هۆنەری د حەیرانۆکێدا دهێتە هژمارتن، چونکی لدویف سیستەمێ بورینا دەمی، ئێکەم جار دەمێ بوری دهێت پاشان دبیتە دەمێ نهۆ و لدویڤرا دەمێ داهاتی دهێت، کەواتە لدویف ڤی سیستەمی بیت دەمێ نهۆ دکەڤیتە دناڤبەرا هەر دوو تافێن دەمێن دیتردا و ل هەر ئێك ژ وان دەمان قۆناغەکێ یا دویرە، بەلێ دەمێن بوری و داهاتی ب دوو قوناغان لێك دوور دکەڤن. د حەیرانۆکێدا بڤی شێوەی ئاماژە ب هەر دوو تافێن دەمێن بوری و داهاتی هاتیەدان :

کورکۆ دینۆ :
من سویندەکا خاری ب سەرێ تەیە،
ئەزێ ناکەم مال و مێرا. . .
ئەزێ گرێ نادەم رویڤیا ل شوینا شێرا. .
تا ل سەر سینگێ من عەبدالا خودێ،
دبیتە خرپنا تەڤرو بێرا. . (49)

د حەیرانۆکا سەریدا هەر ل دەستپێکێ هەتا دگەهیتە هەر دوو نیڤەدێرێن دویماهیکێ بەحسێ دەمێ بوری هاتیەکرن، بەلێ پشتی هنگی ئاماژە ب دەمێ داهاتی هاتیەدان. د حەیرانۆکەکا دیتردا هاتیە :

دەلالۆ حەیرانۆ
من چەند جارا گوتە تە، من بڕەڤینە،
ئو تە دکر یاری
گەلی گوهدێرا، گوه بدنێ!
شەڤێدی خازگێن هاتبینە مالا بابێ من
هندەك ب پەیایی،
هندەك ڕەبەنا خودێ ب سیاری
هەی دەلالۆ حەیران،
منێ هێدی – هێدی خۆ کێشا بی بەر،
سها دیواری
منێ ل بابو براکێ خۆ کری گوهداری
بابێ من دبێژت
کەچا من نە ب سەدانی
نە ب پێنج سەدانی، ب هزاری
ترسا من ئەو ترسە
ئەڤ گدی بابە من ژ بابێ من قەبیل بکن،
منێ گوتی : ئەی لێ بابێ منۆ
تو گوه نەدە ڤان گدی بابا
خەنا گێڕانێ. . . (50)

د ئەڤ حەیرانۆکا سەریدا، زۆر ب باشی ئاماژە ب دەمێ داهاتی هاتیەدان، بەلێ د ئێك ژ نیڤەدێرێن دویماهیکا ڤێ حەیرانۆکێدا (ئەڤ گدی بابە من ژ بابێ من قەبیل بکن) ب شێوەیەکێ شەهرەزایانە ئاماژە ب دەمێ داهاتی ژی هاتیەدان.

3. 1. 7 دەستنیشانکرنا هەر سێ دەمێن (بوری، نهۆ و داهاتی) د ئێك حەیرانۆکێدا

گەلەك حەیرانۆك وەسا ب شێوەیەکێ شەهرەزایانە و هۆنەرییانە هاتینە ڤەهاندن کۆ د ئێك حەیرانۆکدا ئاماژە ب هەر سێ تافێن دەمی (بوری، نهۆ و داهاتی) هاتیەدان، وەك د ئەڤ حەیرانۆکا لخوارێدا دیار دبیت کۆ ئاماژە ب هەر سێ تافێن دەمی هاتیەدان :

هەرێ کورکو حوڕ بێ بەختو
من خوە ل تە گرت سال و وەختا
بابێ من مریدێ شێخی یە
ناخوت نەختو(51)

د هەر دوو نیڤەدێرێن دەستپێکێن ڤێ حەیرانۆکێدا ئاماژە ب دەمێ داهاتی هاتیەدان، پاشان د نیڤەدێرا سێیێدا بەحسێ دەمێ نهۆ کرییە و د نیڤەدێرا دویماهیکێدا ئاماژە ب دەمێ داهاتی ژی کرییە.

د حەیرانۆکەکا دیتردا بڤی شێوەی ئاماژە ب هەر سێ تافێن دەمی هاتیەدان :

کچکێ دینێ. . .
دلکێ منۆ دلەکێ ڕندە
شڤێدێ من یارکا خوە دیتبوو د خەودە
لێ نەمابوو خولك و رویبار و رەنگە
ئەز دێ هینگێ تەرکا چاڤێت تە کەم
هەتا من داهێلن قەبرەکێ کویر و تەنگە
هەستیك و وەرسەلێت من بگرن ژەنگە(52)

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

د ئەڤ حەیرانۆکا سەریدا لدەستپێکێ بەحسێ دەمێ نهۆ هاتیەکرن، پاشان د هەر دوو نیڤەدێرێن سێیێ و چوارێدا ئاماژە ب دەمێ بوری هاتیەکرن، لدویڤرا د هەر سێ نیڤەدێرێن دویماهیکا ڤێ حەیرانۆکێدا ئاماژە ب دەمێ داهاتی ژی هاتیەدان، کۆ ئەڤ چەندە ژی هێزاتییا دیالۆگا حەیرانۆکێ بۆ مە خۆیا دکەت.

3. 2 دەستنیشانکرنا جهی

د حەیرانۆکاندا ب بەرفرەهی دەستنیشانا هەر دوو جۆرێن سەرەکیێن جهی هاتیە کرن.

3. 2. 1 دەستنیشانکرنا جهێ کەتواری

د حەیرانۆکێدا ب ڕێژەیەکا گەلەك زۆر ئاماژە ب جهێن کەتواری هاتیەدان، هەروەك دڤێ حەیرانۆکێدا هاتی :

حەیران شڤانێ بزنکا زای

کۆتانا ل دەشتێ

هەڤێزا ل چیای

نە تە ئەز خواستم، نە ئەو هێلای(54)

دڤێ حەیرانۆکا سەریدا ئاماژە ب هەر دوو جهێن (دەشت) و (چیا) هاتیەدان، کۆ ئەڤ هەر دوو جهان د سرۆشتیدا هەبوونا خۆ هەیە و ب جهێن کەتواری دهێنە هژمارتن، د حەیرانۆکەکا دیتردا هاتیە :

(باگێرا) چیانە

بەردا دەشتە پشدا چیانە

مخابنی سەد مخابن تەرمێ لاوکێ من

هێلا دجهێ خەریبیانە(55)

د ڤێ حەیرانۆکێدا ئاماژە ب گوندێ (باگێرا) هاتیەدان، کۆ گوندەکێ سەر ب پارێزگەها دهوکێیە و جهەکێ کەتوارییە. د حەیرانۆکەکا دیتردا هاتیە :

دهۆکا رەنگین چەندا جانە

ئالەك دەشتە ئێك زۆزانە

بەختێ وەمە، مە بیانی حسێب نەکەن

ئەو مەوتەنێ مە هەمیانە(56)

د ئەڤ حەیرانۆکا سەریدا ئاماژە ب پارێزگەها دهوکێ هاتیەکرن کۆ جهەکێ کەتوارییە.

وەك دیار دبیت کۆ د حەیرانۆکاندا زێدەباری دەستنیشانکرن و ئاماژەدان ب جهێن سرۆشتی، ئاماژە ب گوندان و باژێرێن مەزنێن وەك باژێرێ زاخۆ و پارێزگەها دهوکێ ژی هاتیەکرن.

3. 2. 2 دەستنیشانکرنا جهێ خەیالی

ژ بلی ئاماژەدان ب جهێن کەتواری، د حەیرانۆکێدا ئاماژە ب جهێن خەیالی ژی هاتیەکرن، هەروەك دڤێ حەیرانۆکا خوارێدا هاتی :

لاو مەعدەنا زێرا ڤێ هاڤینێ

دلێ من عەڤدالا خودێ

گولا ڤێ ئاڤێ، بەحرا ڤێ خوینێ(58)

د ڤێ حەیرانۆکێدا بەحرا خوینێ ب جهێ خەیالی دهێتە هژمارتن، چونکی د کەتواریدا چ جاران رژیانا خوینێ هند زۆر نەبوویە کۆ بگەهیتە ئاستێ زۆری و بەرزییا بەحرێ. د حەیرانۆکەکا دیتردا بڤی شێوەی بەحسێ جهێ خەیالی هاتیەکرن :

کچێ جانێ چاڤێن تە چاڤێن هور دزا

سینگێ تە دکانا موری مەرجانا قوتنێ قەناوزا

رۆژێ دێ بێژنە کورکێن خەلکی وەرنە مالا مە

شەڤ دێ بێژنە پیسە مێرکێ خوە. . .

کەفتی نە خانێ مە دزا(59)

د نیڤەدێرا دوویێیا ڤێ حەیرانۆکا سەریدا، سینگێ کچێ ب دوکانا موری مەرجانان هاتیە شۆبهاندن، هەرچەندە دوکانێن موری و مەرجانان ب بەرفرەهی د کەتواریدا هەنە، بەس ئاماژەدان ب سینگێ کچێ وەك دوکان، سینگی دڤێ حەیرانۆکێدا دکەتە جهەکێ خەیالی کۆ د کەتواریدا چ سینگێن بڤی ئاوایی هەبوونا خۆ نینە. نموونەکا دیترا ئاماژەدان ب جهێ خەیالی د ڤێ حەیرانۆکا خوارێدا هاتییە :

کچك دبێژیت :

دلکێ منۆ هێلینا هێکا

یا سپی دکەتن لسەرێ رێکا

من عەڤدالا خودێ

لاوکێ خوە هلبژارت دناڤ سەد و ئێکا(60)

د ئەڤ حەیرانۆکا سەری ژی دا دل وەك ئەندامەکێ لەشی ب جهەکێ کەتواری (هێلینا هێکا) هاتیە شۆبهاندن، وەك یا خۆیایە ژی کۆ چ جۆرە دل وەك ئەندامێن

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

لەشی د کەتواریدا هەبوونا خۆ نینە کۆ ببنە هێلینا هێکا، واتە دل دڤێ حەیرانۆکێدا ب جهەکێ خەیالی دهێتە قەلەمدان.

3. 2. 3 دەستنیشانکرنا چەند جهەکان د ئێک حەیرانۆکدا

د زۆر حەیرانۆکاندا ئاماژە ب چەند جهەکان دهێتە دان، بۆ نموونە :

نەچە شامێ، شام فروتنە

نەچە حەلەبا خوپان، مێر کوشتنە

دێ وەرە چنگلێ من عەبدالا خودێ بگرە برەڤینە،

ئەمێ بچینە سەرێ چیایێ قەرەژداغا شەوتی

رزقێ تە خەما خودێ و تەشیا منە(61)

د ئەڤ حەیرانۆکا بوریدا ئاماژە ب جهێن (شام، حەلەب و سەرێ چیایێ قەرەژداغا) هاتیەدان، حەیرانۆکەکا دیتر بڤێ شێوەی هاتیە ڤەهاندن :

کورکو دینو. .

چومە مویسلێ لسەر تێلێ و. .

م لتێلێ دا

بو باژێرکێ ئامێدیێ و. .

گوتنە من دەلالێ دلێ تە

گرتی یە

ل زیندانێ و. . (62)

دڤێ حەیرانۆکێ ژی دا ئاماژە ب جهێن (مویسل و ئامێدیێ و زیندانێ) هاتیەدان.

2-3- دەستنیشانکرنا دەم و جە د ئێک حەیرانۆکدا :

د گەلەك حەیرانۆکاندا د ئێك دەمدا هەم ئاماژە ب دەمی و هەم ئاماژە ب جهی ژی هاتیە کرن، هەروەك د ئەڤ نموونا حەیرانۆکا خوارێدا هاتی :

دلبەرێ دینێ

من دا باژارێ مێردینێ

ئەز دێ تە خازم لڤێ هاڤینێ(65)

دڤێ حەیرانۆکێدا ئاماژە ب باژارێ مێردینێ وەك جە هاتیەدان و لدویڤرا ئاماژە ب هاڤینێ وەك دەم هاتیەدان. حەیرانۆکەکا دیتر بڤێ شێوەی هاتیە ڤەهاندن :

کورکۆ دینۆ. . .

شەڤ تاری بوو رۆهنی نەبوو

چوومە پشتا دەری،

دەرفەت نەبوو

من نەزانی لاوکێ من کاروانی یە، ل مال نەبوو(66)

د ئەڤ حەیرانۆکا سەری ژی دا ئاماژە ب (شەڤ) وەك دەم هاتیەدان و هەروەسا بەحسێ (پشتا دەری) وەك جە هاتیەکرن.

4. ئەنجام

دڤێ ڤەکۆلینێدا ئەم گەهشتینە ڤان ئەنجامێن لخوارێ ئاماژە پێ هاتیەدان :

1. دیالۆگا دراماییی رۆلەکێ بەرچاڤ د دەستنیشانکرنا دەم و جهی د دەقێن دراماییدا دگێرێت.

2. حەیرانۆك ب ئێك ژ وان بەرهەمێن ئەدەبی دهێتە هژمارتن کۆ هێزاتییا دیالۆگێ وێ ژ رولێ گرنگێ دیالۆگا دراماییی کێمتر نینە.

3. د حەیرانۆکێدا زۆر ب بەرفرەهی ئاماژە ب هەر سێ تافێن دەمی (بوری، نهۆ و داهاتی) هاتیەدان، زێدەباری وێ چەندێ کۆ د چەندین حەیرانۆکاندا زێدەتر ل دەمەکێ تێدا هاتیە دەستنیشانکرن.

4. د حەیرانۆکێدا گەلەك جە هاتینە دەستنیشانکرن، ب شێوەیەکێ کۆ ژ بلی بەحسکرنا جهێن سرۆشتی، ئاماژە ب چەندین جهێن وەك گۆند و باژێران ژی هاتیەدان، زێدەباری ئاماژەدان ب چەندین جهێن خەیالی کۆ وان جها د کەتواریدا هەبوونا خۆ نینە.

5. پەراوێز

1. کورسی و بەها درامییەکان، ئەحمەد سالار، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی : یەکەم، سلێمانی، 2009، ل38.

2. الحوار فی قصص "محیی الدین زنگنه" القصیره، سیڤا علی عارف، رساله الماجستیر، جامعه السلیمانیه، فاکلتی اللغات و العلوم الانسانیه، سکول اللغات، قسم اللغه العربیه، 2012م، ص5.

3. المعجم المفصل فی الأدب، الدکتور محمد التومجی، (الجزو الاول)، دار الکتب العلمیه، الگبعه الپانیه، بیروت – لبنان، 1999، ص385.

4. دەقی ئەدەبی (ئەدگار. چێژ. بەها)، د. فوئاد ڕەشید، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی دەزگای ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، 2007، ل39.

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

5. گۆشەنیگا لە رۆمانەکانی سەبری سلێڤانی دا، د. بەیان ئەحمەد حسێن ئامێدی، یەکێتیی نووسەرانی کورد مەڵبەندی گشتی، چاپخانەی شەهاب، چاپی یەکەم، هەولێر، 2013، ل87.

6. شعریه الحوار فی الخکاب المسرحی الجزائری من 1962 الی الآن، خلوف مفتاح، رساله الدکتوراه، الجمهوریه الجزائریه الدیمقراگیه الشعبیه، جامع الحاج لخچر –باتنه-، کلیه الآداب و اللغات و الفنون، قسم اللغه و الأدب العربی، السنه الجامعیه 2014-2015م، ص189.

7. البنیه الحواریه فی مسرحیات ناهچ الرمچانی، قیس عمر محمد محمود، رساله الماجستیر، جامعه الموصل، کلیه الآداب، الأدب العربی، 1430ھ -2009م، ص86.

8. الزمن الروائی عند غائب گعمه فرمان، خالد مرعی المسعودی، رساله الماجستیر، جامعه القادسیه، مجلس کلیه الاداب، 2002، ص118.

9. تەکنیکی دایەلۆگ لە هەندێ نموونەی هاوچەرخی کورتە چیرۆکی کوردیدا، د. نجم خالد نجم الدین، گۆڤاری زانکۆ زانستییە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سەلاحەددین، ژمارە24، هەولێر، 2005، ل287.

10. اناتومی و ساختار درام، نصرالله قادری، کتاب نیستان، چاپ و صحافی کانونچاپ، چاپ دوم، تهران، 1386، ص317.

11. شانویا هەڤچەرخ، سیار تمر صدیق، ژ وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد-دهوك، چاپخانا هاوار، چاپا ئێکێ، دهوك، 2005، ل12.

12. بنیاتی گێڕانەوە لە داستانی (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانی و رۆمانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)ی بەختیار عەلی دا، سەنگەر قادر شێخ محەمەد حاجی، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خانی، چاپ : یەکەم، دهوك، 2009، ل221.

13. اناتومی و ساختار درام، نصرالله قادری، ص341.

14. اصول کارگردانی نمایش، الکساندر دین و پروفسور لارنس کارا، ت : دکتر محمد باقر قهرمانی، نشر قگره، چاپ : پردیس دانش، چاپ ششم، تهران، پاییز 1393، ص259.

15. رەخنەی درامی لە رۆژنامەنووسیی کوردیدا (باشووری کوردستان 1970-1991)، کەیفی محەمەد عەزیز، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەدین، کۆلیژی زمان، 2009، ل27.

16. ناوەرۆك و تەکنیکی درامای کوردی (1991-2002)، یاسین رەشید حەسەن، نامەی ماجستێر، زانکۆی سلێمانی، کۆلیژی زمان، 2004، ل106.

17. تەکنیکی دایەلۆگ لە هەندێ نموونەی هاوچەرخی کورتە چیرۆکی کوردیدا، د. نجم خالد نجم الدین، ل279.

18. تحلیل انواع داستان، چان میشل ادام و فرانسوا ازرواز، ت : اژین حسین زاده و کتایون شهپرزاد، نشر قگره، چاپ : سارنگ، چاپ سوم، تهران، 1389، ص73.

19. فن نمایشنامه نویسی، لاجوس اگری، ت : دکتر مهدی فروغ، مؤسسه انتشارات نگاه، چاپ مروی، چاپ پنجم، 1392، ص389.

20. بنێڕە : البناو الزمنی للخگاب السردی (روایات زهدی الداوودی نموژجاً)، حسین مجید حسین، الناشر : دار الزمان للگباعه و النشر و التوزیع، الگبعه الاولی، 2017، ص120-121.

21. جه د رۆمانا کوردی یا دهڤەرا بەهدینان دا، رەمەزان حەجی قادر، ژ وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد-دهوك، چاپخانا هاوار، چاپا ئێکێ، دهوك، 2006، ل26.

22. چەمك و ئیستاتیکای شوێن لە ئەدەبدا، سەباح ئیسماعیل، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، 2009، ل26.

23. دووالیزمی شوێن لە قەسیدەی (قوربانی تۆزی رێگەتم ئەی بادی خۆش مروور)ی حەزرەتی نالی، پ. ی. د. سەردار ئەحمەد گەردی، گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژ(22)، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، 2012، ل96.

24. رەگەزەکانی دراما لە شیعری لیریکی کوردیدا، پەروین عەبدوڵڵا، بڵاوکراوەی ئاینده، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپخانەی سەردەم، سلێمانی، 2008، ل67.

25. بنیاتی گێڕانەوە لە داستانی (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانی و رۆمانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)ی بەختیار عەلی دا، سەنگەر قادر شێخ محەمەد حاجی، ل135.

26. ناوەرۆك و تەکنیکی درامای کوردی (1991-2002)، یاسین رەشید حەسەن، ل160.

27. شیعری شانۆیی لە ئەدەبی کوردیدا باشووری کوردستان (1925-1961)، عەبدوڵلا رەحمان عەولا، لە بلاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، 2011، ل368.

28. جە د شانۆگەریا کوردیدا شانۆگەریا (مەمێ ئالان) یا (بائیزێ عەمەری) وەك نموونە، مەکنون محەمەدتاهر مقداد، گۆڤارا زانکویا دهوك، پەربەند : 18، ژمارە : 2، زانستێن مروڤایەتی و کومەلناسی، 2015، ل373.

29. البنیه الحواریه فی مسرحیات ناهچ الرمچانی، قیس عمر محمد محمود، ص69.

30. جە د شانۆگەریا کوردیدا شانۆگەریا (مەمێ ئالان) یا (بائیزێ عەمەری) وەك نموونە، مەکنون محەمەدتاهر مقداد، ل379.

31. المکان المسرحی (جغرافیه الدراما الحدیپه)، اونا شود هوری، ت : د. أمین حسین الربأگ، مرکز اللغات و الترجمه أکادیمیه الفنون، وزاره الپقافه مهرجان الدولی للمسرح التجریبی، مگابع المجلس الاعلی للاپار، 1997، ص27.

32. نمایشنامه نویسی به زبان ساده، وزارت اموزش و پرورش، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، تهران، بهار 1387، ص96.

33. ناوەرۆك و تەکنیکی درامای کوردی (1991-2002)، یاسین رەشید حەسەن، ل112.

34. فن نمایشنامه نویسی، لاجوس اگری، ص388.

35. حەیرانۆك ژ تورێ زارگوتنا کوردان (ڤەکولین و دەق)، اسماعیل بادی، دەزگەهێ چاپ و وەشانا موکریانی، چاپخانا خەبات، دهوك، 2001، ل69.

36. حەیرانۆك ژ کەلەپوورێ کوردی، حجی جعفر، پشکا ئێکێ، چاپخانەی رۆشنبیری و لاوان، هەولێر، 1989، ل8.

37. حەیرانوك نامەیێن ئەڤینداران، ادیب عبدالله، بەرگێ ئێکێ، ژ وەشانێن ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد/دهوك، چاپخانا هاوار، چاپا ئێکێ، دهوك، 2006، ل110.

38. دلینی (حەیرانوك)، سەرفراز عەلی نەقشبەندی، مکبعه سومر، 1986، ل27.

39. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، دەزگەهێ سپیریز بۆ چاپ و وەشانێ، چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ-هەولێر، چاپا ئێکێ، دهوك، 2002، ل27.

40. حەیرانوك نامەیێن ئەڤینداران، ادیب عبدالله، ل166.

41. حەیرانۆکێت کوردی، رێکێش ئامێدی، بەرگێ ئێکێ، دەزگەهێ سپیریز، چاپخانا خانی، چاپا ئێکێ، دهوك، 2010، ل186.

42. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، ل30.

43. حەیرانۆك، احمد عبدالله زەرۆ، مگبعه الزمان، بغداد، 1987، ل53.

44. حەیرانۆکێت کوردی، رێکێش ئامێدی، ل16.

45. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، ل33.

46. دلینی (حەیرانوك)، سەرفراز عەلی نەقشبەندی، ل46.

47. ژ دەریا فۆلکلۆرێ کوردی، ادیب عبدالله، گۆڤارا کاروان، ژمارە(111)، بەرێوبەرایەتی گشتی رۆشنبیری و هونەر، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، هەولێر، ئایاری1997، ل84.

48. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، ل50.

49. دلینی (حەیرانوك)، سەرفراز عەلی نەقشبەندی، ل23.

50. حەیرانۆك، احمد عبدالله زەرۆ، ل28.

51. حەیرانۆکێت کوردی، رێکێش ئامێدی، ل186.

52. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، ل50.

53. حەیرانوك نامەیێن ئەڤینداران، ادیب عبدالله، ل14.

54. حەیرانوك نامەیێن ئەڤینداران، ادیب عبدالله، ل92.

55. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، ل54.

56. حەیرانۆکێت کوردی، رێکێش ئامێدی، ل188.

57. حەیرانوك نامەیێن ئەڤینداران، ادیب عبدالله، ل86-87.

58. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، ل29.

59. حەیرانۆك ژ کەلەپوورێ کوردی، حجی جعفر، ل12.

60. حەیرانۆك ژ تورێ زارگوتنا کوردان (ڤەکولین و دەق)، اسماعیل بادی، ل71.

61. حەیرانوك نامەیێن ئەڤینداران، ادیب عبدالله، ل159.

62. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، ل41.

لیستا ژێدەران

1.6 پەرتۆك

أ. ب زمانێ کوردی

1. بنیاتی گێڕانەوە لە داستانی (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانی و رۆمانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)ی بەختیار عەلی دا، سەنگەر قادر شێخ محەمەد حاجی، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خانی، چاپ : یەکەم، دهوك، 2009.
2. جە د رۆمانا کوردی یا دەڤەرا بەهدینان دا، رەمەزان حەجی قادر، ژ وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد-دهوك، چاپخانا هاوار، چاپا ئێکێ، دهوك، 2006.

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327

3. حەیرانۆك ژ تورێ زارگوتنا کوردان (ڤەکولین و دەق)، اسماعیل بادی، دەزگەهێ چاپ و وەشانا موکریانی، چاپخانا خەبات، دهوك، 2001.
4. حەیرانۆك ژ کەلەپووریێ کوردی، حجی جعفر، پشکا ئێکێ، چاپخانەی رۆشنبیری و لاوان، هەولێر، 1989.
5. حەیرانوك نامەیێن ئەڤینداران، ادیب عبدالله، بەرگێ ئێکێ، ژ وەشانێن ئێکەتیا ڤیسکارێن کورد/دهوك، چاپخانا هاوار، چاپا ئێکێ، دهوك، 2006.
6. حەیرانۆك، احمد عبدالله زەرۆ، مگبعه الزمان، بغداد، 1987.
7. حەیرانۆك، عبدالعزیز خیاگ، دەزگەهێ سپیریز بۆ چاپ و وەشانێ، چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ- هەولێر، چاپا ئێکێ، دهوك، 2002.
8. حەیرانۆکێت کوردی، رێکێش ئامێدی، بەرگێ ئێکێ، دەزگەهێ سپیریز، چاپخانا خانی، چاپا ئێکێ، دهوك، 2010.
9. دەقی ئەدەبی (ئەدگار. چێژ. بەها)، د. فوئاد ڕەشید، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی دەزگای ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، 2007.
10. دلینی (حەیرانوك)، سەرفراز عەلی نەقشبەندی، مگبعه سومر، 1986.
11. ڕەگەزەکانی دراما لە شیعری لیریکی کوردیدا، پەروین عەبدوڵڵا، بڵاوکراوەی ئاینده، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپخانەی سەردەم، سلێمانی، 2008.
12. شانویا هەڤچەرخ، سیار تمر صدیق، ژ وەشانێن ئێکەتیا ڤیسەرێن کورد-دهوك، چاپخانا هاوار، چاپا ئێکێ، دهوك، 2005.
13. شیعری شانۆیی لە ئەدەبی کوردیدا باشووری کوردستان (1925-1961)، عەبدوڵڵا رەحمان عەولا، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، 2011.
14. چەمك و ئیستاتیکای شوێن لە ئەدەبدا، سەباح ئیسماعیل، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، 2009.
15. کورسی و بەها درامییەکان، ئەحمەد سالار، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی : یەکەم، سلێمانی، 2009.
16. گۆشەنیگا لە رۆمانەکانی سەبری سلێڤانی دا، د. بەیان ئەحمەد حسێن ئامێدی، یەکێتیی نووسەرانی کورد مەڵبەندی گشتی، چاپخانەی شەهاب، چاپی یەکەم، هەولێر، 2013.

ب. ب زمانێ عەرەبی :

1. البناو الزمنی للخکاب السردی (روایات زهدی الداوودی نموژجاً)، حسین مجید حسین، الناشر : دار الزمان للگباعه و النشر و التوزیع، الگبعه الاولی، 2017.
2. المعجم المفصل فی الأدب، الدکتور محمد التومجی، (الجزو الاول)، دار الکتب العلمیه، الگبعه الپانیه، بیروت – لبنان، 1999.
3. المکان المسرحی (جغرافیه الدراما الحدیپه)، اونا شود هوری، ت : د. أمین حسین الرباگ، مرکز اللغات و الترجمه أکادیمیه الفنون، وزاره الپقافه مهرجان الدولی للمسرح التجریبی، مگابع المجلس الاعلی للآپار، 1997.

ج. ب زمانێ فارسی

1. اصول کارگردانی نمایش، الکساندر دین و پروفسور لارنس کارا، ت : دکتر محمد باقر قهرمانی، نشر قگره، چاپ : پردیس دانش، چاپ ششم، تهران، پاییز 1393.
2. اناتومی و ساختار درام، نصرالله قادری، کتاب نیستان، چاپ و صحافی کانونچاپ، چاپ دوم، تهران، 1386.
3. تحلیل انواع داستان، چان میشل ادام و فرانسوا ازرواز، ت : اژین حسین زاده و کتایون شهپرزاد، نشر قگره، چاپ : سارنگ، چاپ سوم، تهران، 1389.
4. فن نمایشنامه نویسی، لاجوس اگری، ت : دکتر مهدی فروغ، مؤسسه انتشارات نگاه، چاپ مروی، چاپ پنجم، 1392.
5. نمایشنامه نویسی به زبان ساده، وزارت اموزش و پرورش، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، تهران، بهار 1387.

6. 2 نامێن ئەکادیمی

أ. ب زمانێ کوردی

1. رەخنەی درامی لە رۆژنامەنووسیی کوردیدا (باشووری کوردستان 1970-1991)، کەیفی محەمەد عەزیز، نامەی ماستەر، زانکوی سەلاحەدین، کولیژی زمان، 2009.
2. ناوەڕۆك و تەکنیکی درامای کوردی (1991-2002)، یاسین رەشید حەسەن، نامەی ماجستێر، زانکۆی سلێمانی، کۆلیژی زمان، 2004.

ب. ب زمانێ عەرەبی

1. البنیه الحواریه فی مسرحیات ناهچ الرمچانی، قیس عمر محمد محمود، رساله الماجستیر، جامعه الموصل، کلیه الآداب، الأدب العربی، 1430ھ -2009م.
2. الحوار فی قصص "محیی الدین زنگنه" القصیره، سیڤا علی عارف، رساله الماجستیر، جامعه السلیمانیه، فاکلتی اللغات و العلوم الانسانیه، سکول اللغات، قسم اللغه العربیه، 2012م.
3. الزمن الروائی عند غائب گعمه فرمان، خالد مرعی المسعودی، رساله الماجستیر، جامعه القادسیه، مجلس کلیه الاداب، 2002.
4. شعریه الحوار فی الخکاب المسرحی الجزائری من 1962 الی الآن، خلوف مفتاح، رساله الدکتوراه، الجمهوریه الجزائریه الدیمقراگیه الشعبیه، جامع الحاج لخچر –باتنه-، کلیه الآداب و اللغات و الفنون، قسم اللغه و الأدب العربی، السنه الجامعیه 2014-2015م.

6. 3 گۆڤار

1. تەکنیکی دایەلۆگ لە هەندێ نموونەی هاوچەرخی کورتە چیرۆکی کوردیدا، د. نجم خالد نجم الدین، گۆڤاری زانکو زانستیيه مرۆڤایەتیەکان، زانکوی سەلاحەددین، ژمارە24، هەولێر، 2005.
2. جه د شانۆگەریا کوردیدا شانۆگەریا (مەمێ ئالان) یا (بائیزێ عەمەری) وەك نموونە، مەکنون محەمەدتاهر مقداد، گۆڤارا زانکویا دهوك، پەربەند : 18، ژمارە : 2، زانستێن مروڤایەتی و کومەلناسی، 2015.
3. دووالیزمی شوێن لە قەسیدەی (قوربانی تۆزی رێگەتم ئەی بادی خۆش مروور)ی حەزرەتی نالی، پ. ی. د. سەردار ئەحمەد گەردی، گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژ(22)، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، 2012.
4. ژ دەریا فۆلکلۆرێ کوردی، ادیب عبدالله، گۆڤارا کاروان، ژمارە(111)، بەرێوبەرایەتی گشتی رۆشنبیری و هونەر، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، هەولێر، ئایاری1997.

doi : 10. 25007/ajnu. v8n1a327